

Curs 2018-2019
Graduat Universitari
Senior

ASSIGNATURA: LA CULTURA DE CASTELLÓ I EL SEU MARC DE REFERÈNCIA
Codi 3029 3r curs. Credits 2 Primer semestre: Setembre-October 2018
Professor: José Juan Sidro Tirado.

Sessió 3^a.- 04-10-2018 / 16:00-17:15 HA1106AA

3.- Referents d'identitat local:

3A.- Festes i tradicions: 3A1. La Magdalena / 3A2. Les festes d'Agost.

3B.- Espais urbans: 3B1. La Vila / 3B2.- Els Ravals / 3B3. Els afores

3A- Referents d'identitat local:

3A.- Festes i tradicions

Justificació :

Les festes o celebracions han nascut i neixen al voltant dels més diversos motius, pervivint més enllà dels mateixos motius que la van crear.

La major part de les festes amb un origen social, gremial o ciutadà provenen de festes religioses en honor a un sant. En aquests casos es tracta de festes d'agraïment a una protecció o de renovació d'un vot fet per la comunitat a aquell sant, que la majoria de vegades ostenta un patronatge sobre el poble o col·lectivitat que celebra la festa. Malgrat que el moment actual no siga de fort arrelament religiós, les festes i el patronatge es mantenen pel sentit de pertinença.

Més enllà del fet religiós perviu la tradició i la identitat, conservant fins i tot allò que ha perdut o ha disminuït el sentit. La voluntat popular és la que manté vives les tradicions, adaptant les festes a cada moment històric o social.

El tercer grup de celebracions és la de les festes, que l'Estat i la Generalitat anomena cíviques, però que clarament són polítiques com és el cas del 9 d'Octubre o el 12 d'octubre Dia de la Hispanitat.

Com tots els municipis que tenen molts de segles d'història, Castelló commemora velles tradicions: Reis, Carnestoltes, Sant Joan, Sant Jaume, Sant Cristòfol...

Però si parlem de festes que han marcat la cultura castellanera per sempre més, cal centrar-se en dos que fan realitat allò de "quan fem festa, ho fem de veritat" que no són altres que les de la Magdalena i les de la Mare de Déu d'Agost.

3A1.- La Magdalena

Durant molts anys, i des del segle XIX, la festivitat major de la ciutat se celebrava al juliol per commemorar la victòria del bàndol liberal en el setge que va patir la metròpoli en 1837 per l'Exèrcit Carlista del general Ramon Cabrera. Una celebració que va tenir un fort contingut polític i també burgès, molt d'acord amb l'esperit liberal i republicà que es va viure al Castelló de finals del segle XIX i principis del XX

Eren les conegudes popularment com "les festes de juliol" que tenien com a acte central la processó cívica que, tots els anys el dia 7 del mes, protagonitzava l'Ajuntament en corporació i les primeres autoritats, que amb tot el seu aparell i parafernàlia, traslladaven el pendó liberal de la ciutat -que encara avui es conserva al Museu Municipal d'Etnologia-, fins al monòlit commemoratiu del setge que s'aixecava al passeig central del parc de Ribalta i que ser destruït en 1938, després de l'entrada a la nostra capital de l'Exèrcit Nacional que comandava el general Antonio Aranda i reconstruït novament el 1983.

Les festes del Castelló liberal no estan ben vistes pel règim i cal canviar-les. Les festes de la Magdalena que fins a l'any 1945 eren uns més de les que la ciutat celebrava reduint-se a la romeria penitencial i poc més, és convertiran en les festes majors de Castelló de la Plana, afegint-se-li al sentit religiós el del cívic del trasllat.

De manera que les nostres festes presenten un component diferenciador respecte a les celebracions d'altres pobles i ciutats. Aquesta ciutat no festeja en les festes de la Magdalena, al seu patró, com sol ser freqüent, sinó que Castelló assumeix el repte de commemorar els seus orígens. I ho fa amb una sèrie d'actes tradicionals (Pregó, Desfilada de penitents, Desfilada de Gaiates), l'epicentre de la qual és la cèlebre "romeria de les canyes". En la romeria els castellanencs ens reafirmem com a poble.

El pelegrinatge penitencial quaresmal, el record històric del fet del trasllat de la ciutat de la muntanya al pla fèrtil i la data variable del tercer dissabte de quaresma, en l'actualitat diumenge, són tres característiques estretament lligades a l'origen del nucli central de les nostres festes: la romeria. Aquests elements constitueixen un clar patrimoni cultural dels veïns.

A la romeria se li afegiran ara la cavalcada del Pregó i la Gaiata monumental com a símbols fonamentals de la festa, que han perdurat fins a l'actualitat amb les naturals variacions i evolució.

A través de la Fira i Festes de la Magdalena, presentem el testimoni d'una ciutat viva, que manté el batec de la seua història convertida en metàfora festera; mitologia, tradició, llegenda i història es fonen i donen la mà en el cresol de la cultura popular de la nostra terra, tot això acompanyat de la presència de la dona castellanera, representada per joves que assoleixen la seua sublimitat en la relació estreta i íntima amb la patrona, la Mare de Déu del Lledó, que està present a la festa com la major benefactora dels castellanencs, tant de manera col·lectiva com individual.

Des d'aleshores i per 75 anys les festes de la Magdalena han anat evolucionant, creixent en dies i actes, fent-se any rere any més participatives i populars i el que va començar sent una celebració nascuda d'una necessitat de canvi, reconvertida en memorial dels orígens, ha adquirit el rang i la màxima importància en el calendari fester castellanenc.

3A2.- Les Festes d'Agost

La data del 15 d'agost, al bell mig del mes estiuenc per excel·lència, concentra un bon grapat de celebracions festives. Aquesta data fou l'escollida per l'Església cristiana per fixar la celebració de l'Assumpció de Maria, una de les solemnitats més antigues dedicades a la Mare de Déu i una de les quatre grans celebracions marianes del calendari litúrgic, una festa que recorda la mort i el trànsit del cos i l'ànima de la Mare de Déu fins al regne dels Cels.

Les festes d'agost han estat sempre, des de fa segles, les més arrelades i tradicionals de l'estiu a Castelló.

Avui apenes si queda el record de què van ser fins fa tan sols uns anys i que algunes famílies intenten conservar en el seu lloc d'estiu.

Dos dies festius, el 15 de l'Assumpció i el 16 Sant Roc, als quals s'afegien altres jornades abans o després, segons Vinera el calendari.

La festa se celebrava en l'àmbit de la família i els amics, a l'alqueria i el mes o el maset a la barraqueta de la marjal, al carrer i el raval o en la Pineda, a la caseta de la platja, al "mos quedem de borrasca", fogueres i coets, arròs amb ànec o conill, caragols i "geladora", solta de globus, cursa de sacs i parida de cartes.

En aquell Castelló dels anys 40 i 50 del segle passat, que alguns qualifiquen del "Castelló de la bicicleta" aquestes festes tenien un caràcter molt popular.

Eren unes festes que venien d'antic, ja en la segona meitat del segle XIX els diaris locals destacaven que mentre la ciutat es quedava deserta, tant la Pineda com les casetes de la platja del Serrallo acollien nombroses famílies.

Al voltant de 1920 hi va haver un intent municipal d'organitzar oficialment la festa creant-se una comissió per a això.

Des d'antic tenien lloc també solemnes actes religiosos doncs precisament l'església major, avui catedral, està dedicada a la Mare de Déu de l'Assumpció.

El major esplendor popular de les Festes d'agost es va produir en els anys 50 i principis del 60 passat, sobretot en els barris i grups de la perifèria que eren adornats amb garlandes i gallardets. Unes festes on no faltaven els balls, revetlles, teatre valencià, espectacles de varietats, partits de futbol i dinars o sopars al carrer.

Unes festes que tenien unes reines i les seues corts d'honor, unes festes que el progrés ha fet venir a menys i que tenien la solera necessària en el calendari de celebracions estivals de la capital.

Mitjançant la celebració, conservació i actualització de les festes i tradicions trobem que és el mateix poble el qui reforçant-les amb la seua participació, i intervenint als seus càntics, danses, vestits, interpretacions i recreacions històriques, manifesta el seu desig identitari, la seua ànsia de viure i perviure com a poble i de ser reconegut amb les seues característiques específiques per tots els altres pobles.

3B.- Espais urbans

L'espai urbà és l'espai propi dels nuclis urbans o ciutats, a Castelló i des del moment del seu trasllat al segle XIII, va estar conformat per l'anomenada Vila, a la que amb posterioritat van anar afegint-se-li els ravals.

3B1. La Vila

Al llarg de la segona meitat del segle XIII Castelló encara es va articular al voltant d'un eix central, l'actual carrer Major que, en principi, només era un camí paral·lel a la séquia Major. A banda i banda d'aquesta es distribuïen carrerons i illes de cases poc regulars. Això podria ser conseqüència d'un poblament anterior a la fundació de la vila al voltant de l'alqueria anomenada de Benirabe.

A la fi del segle XIII Castelló comptava amb un recinte emmurallat aproximadament rectangular en sentit nord-sud, seguint el carrer Major, i quatre portes: al sud la de València (o de l'Om o d'en Passanant) i al nord la de Tortosa (o de Paüls); per l'oest s'entrava per la porta Mitjana i el carrer dels Sabaters (avui Colom) que arribava al carrer Major; uns metres més al sud d'aquesta última sorgia el carrer de l'Aigua que portava al portal del mateix nom a l'est de la muralla.

Com a conseqüència als inicis del segle XIV de ser triada la Vila com a capital de la sots governació dellà Uixó el seu creixement al llarg d'aquest segle va ser notable, ja que en 1418 sumava ja 1.100 focs, gairebé 5.000 habitants.

La dessecació de les marjals i el repartiment de les aigües del Millars entre les viles de la Plana (1346), van contribuir a l'augment del regadiu, i com a conseqüència a l'expansió demogràfica.

Fruit d'aquesta ràpida expansió demogràfica, durant la primera meitat del segle XIV ja s'havien creat dos barris extramurs: un a l'oest configurat pels carrers d'Enmig i Amunt i un al nord, més enllà dels carrers del Canyaret (avui Antoni Maura i Ensenyança) i de la Illeta (actual Núñez de Arce). A finals d'aquest segle ja s'havien enderrocat els murs nord i oest de la vila per incorporar els esmentats ravals. Al nord del carrer Major la nova muralla s'obria pel portal de l'Hospital, ia l'oest de l'actual carrer de Colom pel de la Fira; al nou mur també s'accedia pel portal de València, al sud al carrer d'Enmig, i pel de la Puríssima, al nord.

Amb la incorporació dels ravals del nord i oest, la vila del segle XIV va adoptar a grans trets una forma quadrada i un pla en damero. La nova muralla, que va perdurar fins a 1796, es corresponia amb l'actual avinguda del Rei en Jaume, a l'oest, la plaça de Clavé i el carrer de Sant Lluís, al nord, el Carrer Governador a l'est, i els carrers de Gasset, Porta del Sol, Ruiz Zorrilla i Escultor Viciano, al sud.

Dins el recinte 4 placetes irregulars es disposaven al voltant de la primitiva església: al nord la de l'Herba, que era el mercat de fruites i verdures; a l'est la de les Corts concentrava el poder foral i municipal al porticat Palau comú, primera seu del Consell de Castelló que es trobava entre els actuals carrers de Cavallers, Colom i Ausiàs March; al sud la de les Carnisseries era el mercat de la carn; ia l'oest la Vella, sobre la qual requeia el cementiri, la Casa Abadia i la façana principal de Santa Maria. El recinte medieval posseïa una petita jueria, al nord de l'actual carrer de Cavallers, i una moreria no molt més gran al nord de l'actual carrer d'Amunt o Alloza.

Els segles XVI i XVII, pel que respecta a la trama urbana, van significar notables reformes, consagrant-se l'església arxiprestal de Santa Maria, joia del gòtic, després que un incendi destruís la primitiva església del segle XIII, acabant-se de bastir el Campanar de la Vila, torre exempta, no adossada a l'església i de titularitat municipal, així com la Casa Abadia i la Llotja del Cànem, a la vegada que l'antiga plaça de les Carnisseries es va desplaçar cap a ponent per deixar lloc a la nova capella de la Comunió de l'església arxiprestal.

D'altra banda davant l'estat ruïnós del vell Palau Comú, el Consell va decidir en 1689 construir davant de Santa Maria i ocupant part del vell cementiri l'actual Palau Municipal, les obres no van acabar fins a 1716. Amb el decret de Nova Planta (1707) van desaparèixer les Corts i la seua plaça, el solar es va aprofitar per ampliar l'església. Així va ser com les quatre places medievals es van concentrar en una única gran plaça -la Plaça Major- a ponent de Santa Maria, per albergar els principals edificis públics.

3B2.- Els Ravals

A la fi de la XVII la ciutat intramurs s'havia densificat, mentre extramurs prosperaven dos ravals d'aspecte aproximadament triangular: un al nord, anomenat del Pla o de Sant Fèlix, i un altre al sud de Sant Francesc o de la Trinitat.

Pel sud-oest, entre les actuals places de Borrull i de Fadrell, s'havien construït les primeres cases del raval del Roser. Cap a llevant la ciutat no creixia per l'alt valor de l'horta i cap a ponent tampoc, de moment, perquè allà -en l'actual avinguda del Rei en Jaume- se celebrava la fira.

La dificultat de comunicació entre la vila i els ravals va condicionar l'enderrocament de les muralles el 1796, el que va permetre a la ciutat expandir-se còmodament en totes direccions, sobretot cap a l'oest després de l'obertura de la plaça o avinguda del Rei en Jaume a 1800.

Els ravals de Sant Fèlix i de la Trinitat també van progressar, en forma de punta de llança, cap al nord i al sud, respectivament, mentre que a llevant el creixement encara era tímid per l'alt valor de l'horta.

Els inicis del segle XIX van ser traumàtics, ja que en 1811 el mariscal Suchet va prendre la ciutat, que no va ser definitivament abandonada per les tropes franceses fins a 1814, i en 1837 la liberal Castelló va ser assetjada pel general carlista Cabrera, el que va provocar l'aixecament d'una nova muralla, 41 anys després d'haver enderrocada la medieval.

Després de l'efímera proclamació cantonal de 1873, els carlins van tornar a assetjar Castelló, però només sis anys després del final de la tercera guerra carlina, el 1882, va començar la demolició de la nova muralla davant la notable expansió econòmica i urbana de la ciutat.

3B3. Els afores

va ser en l'últim terç del XIX -amb la pacificació i l'enderrocament de les muralles- quan van bastir-se un gran quantitat d'obres públiques de rellevància: l'estació del ferrocarril, als afores, a l'oest de la ciutat, el parc de Ribalta, la plaça de bous i l'hospital provincial, mentre el notable teatre Principal, de tall neoclàssic, s'edificava a la plaça de la Pau.

Ja a principis del XX es van aixecar altres notables edificis com l'institut de batxillerat Francesc Ribalta, el Casino Antic, la Casa dels Caragols o els modernistes de Correus, la casa de les Cigonyes i el quiosc de la plaça de la Pau.

El 1925 ja s'havia compactat tota la ciutat fins a la mateixa via fèrria, i cap al sud s'expandia al voltant dels carrers d'Herrero i la Ronda del Millars; mentrestant, a llevant l'horta continuava frenant el desenvolupament urbanístic i cap al nord no s'havia construït res a l'altre costat de la Ronda de la Magdalena

La noció de desenvolupament urbanístic també hi ha influït en la cultura de la ciutat, ja que una cultura és el repertori de projectes acumulats històricament, però, també, en la memòria.

Hem pogut comprovar en aquestes pinzellades com en moments de crisi, la memòria cultural aflora com a saviesa i com a força transformadora per resoldre els problemes que la generen.

La capacitat de créixer és, sens dubte, una actitud cultural que se sustenta en un saber científic / tècnic, que ha arribat a la seua fase creativa com a resultat de l'aprenentatge acumulat i el seu grau de maduració al llarg de més de set segles d'existència com a poble.

La relació entre la necessitat i capacitat humana d'idear i de fer, per tal de subsistir, transformant, per a això, els referents d'identitat local, les festes i les tradicions, juntament amb el territori com a espai geogràfic connectiu i socialitzat, de construcció d'identitat col·lectiva, desenvolupament, expansió i millora social, econòmica, cultural i política, en definitiva l'evolució del món proper, hem vist com ha estat també una constant al llarg de la història del nostre estimat Castelló.